

УДК 378.147:33

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ДО ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА**Лисак Тетяна Миколаївна**
м.Київ

У статті досліджено та теоретично обґрунтовано зміст та складові готовності майбутніх економістів до викладацької діяльності. На основі аналізу педагогічних досліджень проаналізовано зміст понять «готовність до діяльності», «готовності до професійної діяльності», «готовності до педагогічної діяльності». Готовність до педагогічної діяльності визначено як складний, системний особистісно-професійний феномен, який інтегрує в собі мотиваційно-цільовий, змістово-операційний, та рефлексивний компоненти, зумовлює ефективність майбутньої науково-педагогічної діяльності та професійного розвитку фахівця і є показником його успішної професійної підготовки.

Ключові слова: діяльність, готовність до професійної діяльності, фахова підготовка, викладацька діяльність.

Визначення сутності феномену готовності особистості до професійної діяльності є одним з актуальних завдань сучасної педагогічної науки. Це зумовлено, по-перше тим, що саме вона є основою формування професійної компетентності фахівця, потенцією, яка в процесі професійної діяльності стає інтегрованою професійною якістю особистості, що забезпечує успішність праці та професіогенезу. По-друге, незважаючи на велику кількість праць, присвячених вивченню цього феномену, на сьогодні відсутній єдиний підхід до його розуміння. По-третє, процес формування готовності майбутніх викладачів до професійної діяльності потребує удосконалення форм та методів відповідно до потреб суспільства та особистості. Все це зумовлює необхідність подальших її досліджень.

Теоретичним та технологічним основам дослідження професійної діяльності, професійної компетентності, професійної підготовки педагога вищої школи присвячено праці В.Т.Ащепкова, О.І.Гури, І.І.Драч, Е.Ф.Зеєра, З.Ф.Єсарєва, І.Ф.Ісаєва, О.В.Коржуєва, Н.В.Кузьміна, В.І.Лозової, Л.М.Макарова, Л.М.Мітіна, В.А.Семиченко, В.О.Сластьоніна, Т.І.Сущенко, Ю.Г.Фокіна, які свідчать про актуальність зазначеної проблеми. Водночас малодосліджуваною в сучасній вітчизняній та зарубіжній науці залишається проблема готовності до викладацької діяльності майбутнього викладача ВНЗ як системного інтегративного професійно-особистісного явища. Поза увагою дослідників залишилися положення, що висвітлюють як зміст так і структуру готовності майбутнього викладача ВНЗ до викладацької діяльності, так і технологію її формування в умовах непедагогічної магістратури.

Отже, актуальність проблеми та її недостатня теоретична розробленість зумовили вибір теми даної статті.

Мета статті – дослідити та теоретично обґрунтувати зміст та складові готовності майбутніх економістів до викладацької діяльності.

Готовність особистості до викладацької діяльності у вищому навчальному закладі є поняттям відносно новим для вітчизняної педагогіки та психології вищої школи, незважаючи на велику кількість праць, присвячених дослідженню професійної педагогічної підготовки взагалі та суб'єктивним характеристикам педагога зокрема. Тому для визначення особливостей готовності майбутнього економіста до викладацької діяльності у вузі необхідним, на наш погляд, є розгляд змісту таких категорій як «готовність до діяльності»,

«готовність до професійної діяльності» та «готовність до викладацької діяльності».

У довідниковій літературі готовність до діяльності визначається як: здатність зробити що-небудь; стан, при якому все зроблене, все готове для будь-чого [11, с.137]; стан мобілізації психологічних і психофізіологічних систем людини, що забезпечують виконання певної діяльності [14, с.137].

У низці досліджень [2, с.28; 9, с.33] готовність особистості до діяльності розглядається як чинник виникнення особистісних новоутворень. Продовжуючи цю думку, Л.І.Анциферова [1] зазначає, що поведінка та діяльність людини в нових життєвих умовах передбачає зміни у складі її особистісних якостей: функціональну зміну вже сформованих особливостей особистості або доповнення їх такими, що тільки розвиваються.

Готовність особистості до діяльності, на думку дослідників О.М. Леонтєва, С.Л. Рубінштейна, Е.Д. Божович, складається з трьох складових: когнітивної, регуляторної, особистісно-смыслові.

До когнітивної складової відносять: 1) систему знань та вмінь; 2) метазнання (прийоми та засоби оптимізації переробки інформації, створення власних засобів пізнавальної та іншої діяльності).

Регуляторна складова містить: 1) наявність рефлексії на процес та результат власної діяльності; 2) здатність до аутодіагностики причин помилок та аналіз факторів успішності діяльності; 3) засоби самокорекції – позитивної зміни прийнятих способів діяльності.

Особистісно-смысловий компонент складається з: 1) цінності діяльності для людини; 2) мотивації пізнавальної та професійної діяльності; 3) емоційної забарвленості діяльності; 4) вибіркового ставлення до видів діяльності.

Готовність особистості до професійної діяльності розглядається крізь вищезазначені позиції загальних концепцій феномену готовності особистості до діяльності.

Як зазначає Т.А.Садова, головною особливістю готовності до професійної діяльності є її інтегративний характер, що виявляється в упорядкуванні її внутрішніх структур, гармонійності основних компонентів особистості професіонала, у стійкості, стабільності та послідовності їх функціонування, тобто професійна готовність має ознаки, що свідчать про єдність, цілісність особистості, її здатність до продуктивної професійної діяльності [16].

Професійна готовність випускника вищого навчального закладу, на думку, О. Гури, Е. Божович – це знання ним його майбутніх обов'язків, правильне використання власних знань та досвіду, збереження самоконтролю та здатність змінюватися залежно від конкретної ситуації. Професійна готовність – це визначальна умова швидкої адаптації молодого фахівця до нових умов, основа подальшого підвищення його кваліфікації. За своїм змістом така готовність є єдністю стійких та ситуативних установок на активні та цілеспрямовані дії [6, с. 39; 15, с. 56].

Здійснений аналіз підходів до розуміння сутності поняття «готовність до професійної діяльності» дозволяє стверджувати, що вона розуміється як сукупність якостей особистості, що сприяють ефективній професійній діяльності.

Отже, на нашу думку, готовність до професійної діяльності визначається як система професійних знань, вмінь і навичок фахівця, його особистісних якостей, яка є визна-

чальною умовою його успішної професійної адаптації, подальшого професійного самовдосконалення та безперервності підвищення кваліфікації.

Проаналізуємо зміст поняття "готовність до педагогічної діяльності" розглянутий у педагогічних дослідженнях. Так, вченими Т.А. Садовою [16], Д.І. Фельдштейном [18] це поняття використовується у широкому розумінні: готовність студента, педагога до професійної діяльності. Водночас іншими дослідниками "готовність до педагогічної діяльності"

розглянуто у контексті різноманітних педагогічних явищ: готовність до вибору педагогічної професії (І.Ф. Ісаєв [13]), до педагогічного спілкування (О.І. Гура [6]), до умов функціонування в нових групах та колективах (М. Дакснер [7]), готовність педагога, дорослого до здійснення морального виховання (В.О. Сластьонін [13]), до професійного ризику.

Аналіз визначень феномену готовності до педагогічної діяльності, у сучасних наукових джерелах, подано у таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз визначень феномену готовності до педагогічної діяльності

В.Сластьонін	складне особистісне утворення, що виступає важливою характеристикою професіоналізму викладача і є особливим психічним станом, що передбачає наявність у суб'єкта образу структури певної дії та професійної спрямованості свідомості на його виконання й включає в себе різного роду установки на усвідомлення педагогічної задачі, моделі ймовірної поведінки, визначення спеціальних способів діяльності, оцінку своїх можливостей в їхньому співвідношенні з майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певного результату"
Л.Кондрашова	складне особистісне утворення, яке зумовлює бажання займатися педагогічною роботою, а також є важливим показником становлення випускника педагогічного вузу. Готовність виступає в єдності двох напрямів – морального та психологічного, і до якостей особистості майбутнього фахівця слід відносити „...моральні переконання, педагогічні здібності, професійну пам'ять та мислення, інтереси, працездатність, педагогічну спрямованість, психічну витривалість, емоційність, моральний потенціал особистості, тобто її ставлення до проявів, подій з огляду на моральні суспільні норми та вимоги щодо вихованості майбутнього вчителя"
К.Дурай-Новакова	цілісне вираження всіх підструктур особистості, зорієнтованих на повне й успішне виконання різноманітних функцій викладача. Професійна готовність до педагогічної діяльності таким чином постає як складне структурне утворення, центральним ядром якого є позитивні установки, мотиви й освоєні цінності педагогічної професії. У цю структуру входять також професійно важливі риси характеру, педагогічні здібності, сукупність професійно-педагогічних знань, навичок, умінь, певний досвід їхнього застосування на практиці. Професійна готовність знаходиться в єдності зі спрямованістю на професійну діяльність і стійкими установками на працю
І.Ф.Ісаєв	сукупність якостей особистості, які забезпечують успішність вирішення професійно-педагогічних завдань. До сутнісних показників готовності до педагогічної діяльності відносять: здатність ідентифікувати себе з іншими або перцептивну здібність, волю, ініціативність, емоційну стійкість, професійно-педагогічне мислення тощо.
Т.А.Садова	сукупність якостей особистості, що забезпечують її успішність у виконанні професійно-педагогічних функцій. До основних характеристик готовності до педагогічної діяльності автор відносить: здатність до ідентифікації себе з іншими; психологічний стан, що відображає динамізм особистості, багатство її внутрішньої енергії, волю, ініціативність та ін.; емоційну стійкість, фрустраційну толерантність; професійно-педагогічне мислення, тобто таке, що дозволяє проникати у причинно-наслідкові зв'язки педагогічного процесу, адаптувати власну діяльність, передбачати результати праці.

Зауважимо, що на сьогодні у визначенні структурних компонентів готовності до педагогічної діяльності теж не існує єдиної думки. Залежно від досліджуваного напрямку професійно-педагогічної діяльності науковцями визначаються різні сукупності компонентів готовності. На думку Т. Садової [16], готовність, з одного боку, є особистісною (емоційно-інтелектуальна, вольова, мотиваційна); з іншого – операціонально-технічною, що включає інструментарій педагога. В.Сластьонін [13] у професійній готовності педагога до виховної роботи теж виокремлює два взаємопов'язані компоненти: мотиваційно-ціннісний (особистісний) і виконавський (процесуальний). М.І.Дьяченко та Л.А.Кандибович запропоновано такі складові, що утворюють стійку єдність в структурі професійної готовності майбутнього педагога: мотиваційну (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші стійкі мотиви); орієнтаційну (знання та увлечення про особливості та умови професійної діяльності, її вимоги до особистості); операційну (володіння засобами та прийомами майбутньої діяльності, необхідними знаннями та навичками, пізнавальними процесами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та ін.); вольову (самоконтроль, уміння управляти власними діями); оцінну (самооцінка

власної підготовленості та відповідності вимогам обраної професії); мобілізаційну (оцінка попередніх дій можливих труднощів, самомотивація) [14, с.320].

Узагальнення досліджуваних матеріалів дає нам можливість визначити основні компоненти готовності до педагогічної діяльності. Це: 1) мотиваційно-цільовий компонент, який включає в себе особистісно-смыслову складову та передбачає професійні настанови, позитивне ставлення до професії, інтерес до неї, стійкі наміри присвятити себе педагогічній діяльності тощо; 2) змістово-операційний, компонент до якого віднесемо когнітивну складову. Цей компонент поєднує у собі систему професійних знань, умінь і навичок, педагогічне мислення, професійне спрямування уваги, сприймання, пам'яті, дії й операції, необхідні для успішного здійснення професійно-педагогічної діяльності.

Беручи до уваги специфіку професійної діяльності викладача вищого навчального закладу, розглянемо феномен готовності особистості до науково-педагогічної діяльності.

На думку О.І.Гури [6], готовність до науково-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі – це складне динамічне особистісне утворення, в структуру якого входять: прагнення до реалізації педагогічної діяльності

та педагогічної самоосвіти, вміння аналізувати педагогічну ситуацію та її компоненти, теоретична обізнаність, уміння отримувати знання з педагогічних джерел, уміння використовувати отримані знання у педагогічній дійсності, вміння самоорганізації. Системоутворювальним компонентом готовності до педагогічної діяльності у ВНЗ є аналітичний компонент у тісному зв'язку з мотиваційним. Автор зазначає, що встановлений міцний зв'язок формування готовності до педагогічної діяльності фахівця з рівнем розвитку його професійної спрямованості.

Основними показниками готовності фахівця до викладання у вищій професійній школі, за О.Л.Бусигіною, є: глибока, ґрунтовна контекстна спеціалізація у певній науці; вільне орієнтування у загальнокультурних (інваріантних по відношенню до різних спеціальностей) галузях знання; ґрунтовна психолого-педагогічна підготовка; володіння методологічним апаратом та комунікативною технікою; високий креативний та моральний потенціал [3].

Заслугує на увагу визначення сутності готовності фахівця до викладацької діяльності, запропоноване німецьким вченим М.Дакснером. Дослідник до її стержневого компонента відніс академічну поведінку – систему професійних цінностей та переконань, які визначаються імперативами гарної науки та навчання [7, с.86]. Визначальною характеристикою академічної поведінки викладачів 21 століття, на його думку, має бути академічна свобода, яка полягає у свободі мислення й мовлення, що містять аспект самооцінки, тобто пов'язані з якістю мислення та мовлення.

Вчені – дослідники професійної готовності педагога вищої школи (В.Сластьонін [13], А.Бусигіна [3], О.Гура [6]) зазначають, що вона є результатом професійної освіти, професійного самовизначення, професійного самовиховання.

Ще однією особливістю феномену готовності особистості до викладацької діяльності є те, що про рівень її розвитку можна стверджувати лише через певний проміжок часу, тоді, коли фахівець стане самостійним у діяльності після закінчення вищого навчального закладу. На думку деяких учених, яка б ідеальна не була вузівська підготовка фахівців, навчально-виховний процес не здатний у повному обсязі забезпечити формування усього комплексу складових їх професійної готовності. Багато чого залежить від організації праці молодих фахівців на початку їх самостійної діяльності (М.І.Дьяченко, Л.О.Кандибович [14]).

Не зважаючи на те, що проблемі розгляду процесу фахової підготовки майбутніх магістрів, зокрема, потенційних можливостей щодо формування професійних якостей майбутніх магістрів економічного профілю, присвячено чисельні праці науковців (Е.В.Астахова [2], Л.Казарін, В.Кузнєцова, М.Приходько, В.Сенашенко, Н.Сенаторова [17] та ін.), у сучасній педагогічній науці, на нашу думку, недостатньо висвітлена проблема формування готовності майбутніх економістів до викладацької діяльності у вищому навчальному закладі.

Як зазначає І. Зимня, основний зміст викладацької діяльності у ВНЗ полягає у гармонійному поєднанні педагогічного та наукового компонентів, передбачає оволодіння фахівцем як фаховою компетентністю, так і психолого-педагогічною [9, с.17].

Особливістю викладацької діяльності фахівців непедагогічних спеціальностей, за Р.А.Гейзерською [5, с.105], є полідисциплінарність: науково-педагогічний працівник має викладати не лише фахові навчальні економічні дисципліни, а й здійснювати керівництво практикою студентів,

курсними та дипломними роботами, які мають міждисциплінарний характер. Викладання економічних дисциплін студентам має враховувати психологічні особливості студентів, психологічні та дидактичні закономірності, які фахівець економічного профілю не вивчав. Відтак, фахівець, який опановує викладання у вузі, має засвоїти новий вид професійної діяльності, що доповнює вже засвоєну ним професійну діяльність фахівця економічного профілю.

Готовність майбутнього економіста до викладацької діяльності передбачає усвідомлення ним тих труднощів, з якими він може зіткнутися в процесі професійно-педагогічної діяльності. Отже, необхідним є виділення в структурі професійної готовності такого компонента, який визначав би рівень самопізнання, саморозвитку, усвідомленості значущості професії для суспільства та для себе, відповідальності майбутнього викладача, тобто рефлексивного компонента.

Рефлексивний компонент готовності майбутніх економістів до викладацької діяльності забезпечує усвідомлене ставлення до власної професійної діяльності, детермінує продуктивні та інноваційні якості педагогічного мислення; забезпечує успішність професійної адаптації; здійснює системну цілісну регуляцію викладацької діяльності; підвищує рівень професійної діяльності та створює умови для розвитку професійної компетентності; сприяє профілактиці та подоланню професійних криз, професійних деформацій та деструкцій.

Викладач, який має розвинуту рефлексивну позицію: 1) виступає не у ролі контролера, а в якості консультанта та дослідника; 2) його кожний студент отримує реальну можливість вибору пізнавальних альтернатив; 3) мотивує студентів до самореалізації у майбутній професійній діяльності; 4) надає можливість для максимального розвитку творчого потенціалу та стимулює розвиток здібностей студентів [5].

Таким чином, здійснений аналіз теоретичного підґрунтя дослідження сутності готовності особистості до викладацької діяльності у вищому навчальному закладі дозволив визначити готовність як складний, системний особистісно-професійний феномен, який інтегрує в собі мотиваційно-цільовий, змістово-операційний, та рефлексивний компоненти, зумовлює ефективність майбутньої науково-педагогічної діяльності та професійного розвитку фахівця і є показником його успішної професійної підготовки.

Особливістю готовності майбутнього економіста до викладацької діяльності у вищій школі є: 1) інтегративний характер, що виявляється в упорядкуванні внутрішніх структур готовності, гармонійності основних компонентів особистості професіонала, у стійкості, стабільності та послідовності їх функціонування; 2) здатність до професійної освіти, професійного самовизначення, професійного самовиховання фахівця; 3) стійкість компонентів, система яких діє та проявляється постійно, тобто є загальною, базовою на відміну від тимчасової, ситуаційної.

Розглянутий феномен є підґрунтям розвитку професійної компетентності педагога вищої школи: реальна професійна діяльність детермінує активізацію, особливу організацію та прояв професійної готовності в якості професійної компетентності фахівця – як реального, актуального.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробленні критеріїв оцінювання готовності майбутніх економістів до педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі.

Література та джерела

1. Анциферова Л.И. Психологические закономерности развития личности взрослого человека и проблема непрерывного образования / Л.И.Анциферова // Психологический журнал. – 2008. – Т.1. – №2. – С. 3-12
2. Астахова Е.В. Социальные характеристики кадрового потенциала высшей школы: украинский вариант / Е.В.Астахова // Инновации в образовании. – 2007. – №1. – С.27-31
3. Бусыгина А.Л. Профессор-профессия: теория проектирования содержания образования преподавателя вуза / А.Л.Бусыгина – Самара: Изд-во СамГПУ, 2003. – 198 с.
4. Волянюк Н.Ю. Проблема суб'єкта як теоретична основа професіоналізації особистості / Волянюк Н.Ю., Ложкін Г.В., Глуханюк Н.С. // Психологія і суспільство. – 2003. – № 2 (12). – С.97-103
5. Гейзерська Р.А. Вплив навчального середовища на формування професійно значущих якостей майбутніх магістрів економічного профілю / Р.А.Гейзерська // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб.наук.пр. / Редкол.: Т.І.Сущенко. – Запоріжжя. – 2007. – Вип.41. – С.104-114
6. Гура О.І. Особливості професійної діяльності педагога у вищому навчальному закладі // Наука і сучасність: зб. наук. пр. Нац. пед. ун. ім. М.П. Драгоманова. – К.: НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2004. – Т. 46. – С.38-48
7. Дакснер М. Нові парадигми поведінки в академічній сфері та їх наслідки для наймання університетського персоналу / М. Дакснер // Вища школа. – 2008. – №3. – С.84-94
8. Деркач А.А. Акрмеологические основы развития профессионала / Деркач А.А. – М.: НПО "МОДЭК", 2004. – 752 с.
9. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. / И.А.Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 40 с.
10. Методика преподавания экономических дисциплин / [Н. Хужаев, П.З. Хашимов, Т.И. Джураев, О.Б. Гимранова]. – Ташкент, 2005. – 140 с.
11. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И.Ожегов. – М., 1963.– 900 с.
12. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя высшей школы: воспитательный аспект / И.Ф.Исаев. – М.; Белгород, 2000.–57 с.
13. Педагогика / [Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Мищенко А.И, Шиянов Е.Н.]. – М.: Школа-Пресс, 2000. – 512 с.
14. Психология высшей школы / [М.И. Дьяченко, Кандыбович Л.А., Кандыбович С.Л.] – Мн.: Харвест, 2006. – 416 с.
15. Развитие субъекта образования: проблемы, подходы, методы исследования / Е.Д. Божович, Г.А. Вайзер, Ж.В. Гогота [и др.]; под ред. Е.Д. Божович. – М.: ПЕРСЭ, 2005. – 400 с.
16. Садова Т. А. Професійна компетентність та готовність до педагогічної діяльності: сутність і взаємозв'язок. / Т.А.Садова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ :БДПУ, 2010. – № 1. – 308 с.
17. Сенашенко В. О подготовке педагогических кадров в магистратуре. / В.Сенашенко, Л.Казарин, В.Кузнецова // Высшее образование в России. – 2000. – № 3. – ISSN 0869-3617
18. Фельдштейн Д.И. Возрастная и педагогическая психология: избр. психол. труды / Д.И. Фельдштейн. Москва: Академия, 2002. – 427 с.

В статье исследованы и теоретически обосновано содержание и составляющие готовности будущих экономистов к преподавательской деятельности. На основе анализа педагогических исследований проанализировано содержание понятий «готовность к деятельности», «готовности к профессиональной деятельности», «готовность к педагогической деятельности». Готовность к педагогической деятельности определено как сложный, системный личностно-профессиональный феномен, который интегрирует в себе мотивационно-целевой, содержательно-операционный и рефлексивный компоненты, приводит эффективность будущей научно-педагогической деятельности и профессионального развития специалиста и является показателем его успешной профессиональной подготовки.

Ключевые слова: деятельность, готовность к профессиональной деятельности, профессиональная подготовка, преподавательская деятельность.

The article deals with the content and components of future economists' readiness for teaching. Based on the analysis of educational research the author analyzes the concepts of 'readiness for activities', 'readiness for professional activities', and 'readiness for educational activities.' Readiness for educational activities is defined as a complex and systemic personal-professional phenomenon that integrates motivational-targeted, content-operational, and reflective components and determines students' future scientific and educational performance and professional development being a measure of their effective training.

Key words: activity, readiness for professional activities, professional training, teaching.